

Ruska pravda

(*razširjena redakcija*, prev. Aljaž Glaser)

Besedilo je prevod t. i. razširjene redakcije *Ruske pravde* in sledi znanstvenokritični izdaji, ki jo je leta 1997 pripravil ruski zgodovinar Mihail B. Sverdlov. Omenjena izdaja je izšla v četrtem zvezku znanstvene zbirke staroruskih tekstov pod uredništvom ruskega literarnega zgodovinarja Dmitrija Sergejeviča Lihačova (prim. Сverdлов, Михаил Б., ur., prev. 1997. Русская Правда. Пространная редакция V: Библиотека литературы Древней Руси, zv. 4, 469–517; 675–679. Уг. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Наука). Izdaja Sverdlova prinaša besedilo v različici *I. trojiškega rokopisa* (14. stol.), ki velja za najpopolnejši vir tega spomenika. Razlog za izbiro t. i. *razširjene* redakcije besedila in odnos med obema redakcijama sta podrobneje predstavljena v spremni študiji. Komentarji v prevodu se deloma opirajo na komentarje v izdaji Sverdlova, deloma pa izpostavljajo težave, do katerih prihaja pri prevajanju mestoma nejasnega besedila.

Zakon¹ Jaroslava Vladimiroviča²

Ruska pravda³

1. Če mož ubije moža, tedaj naj brat maščuje brata ali oče [svojega sina] ali sin [svojega očeta] ali bratranec [svojega bratranca] ali bratov sin [svojega strica]. Če ga nihče ne bo maščeval, naj se za ubitega odšteje 80 griven,⁴ če je izmed knežjih mož⁵ ali knezov nadzornik del.⁶ Če je [ubiti] Rusin,⁷ telesni stražar kneza, trgovec, bojarjev⁸ nadzornik del, mečenosec,⁹ osvobojenec¹⁰ ali Sloven,¹¹ naj se zanj odšteje 40 griven.
2. Po smrti Jaroslava so se znova zbrali njegovi sinovi – Izjaslav, Svjatoslav in Vsevolod – ter njihovi možje – Kosnjačko, Pereneg in Nikefor – ter ukinili krvno maščevanje; zamenjali so ga z denarno odkupnino. Glede vsega drugega pa: kakor je sodil Jaroslav, takšne zakone so postavili njegovi sinovi.

---

1 V izvornem svsl. jeziku je uporabljena beseda *sud* (*cyd[ъ]*), ki bi jo lahko bolj dobesedno prevajali kot *sodišče*; zaradi neželene omejujočih pomenskih odtenkov slov. ustreznice se podobno kot v angleškem prevodu Daniela H. Kaiserja in nemškem Otta Kronsteinerja odločam za prevod z besedo *zakon*.

2 Jaroslav Vladimirovič, imenovan Modri, je kot kijevski knez vladal med letoma 1019 in 1054.

3 Zagate, povezane s prevodom naslova *Ruska pravda*, so podrobneje pojasnjene v spremni študiji.

4 Večja denarna enota v Kijevski državi: novец iz zlata, srebra, zlitine obeh (ali izjemoma kakšna druga dobrina) v teži 1 kufskega funta (pribl. 400 g).

5 Tj. eden izmed pomembnejših članov knežjega spremstva.

6 Služabnik (svoboden ali nesvoboden – gl. paragraf 110) na knežjem ali bojarskem posestvu, ki upravlja posamezen del tega gospodarstva (kuhinjo, konjušnico itd.) ter nadzoruje delo nižjih služabnikov in sužnjev. Isti termin je v Kijevski državi označeval tudi vrsto sodnega uradnika (izpričano v PVL). Beseda izhaja iz stnord. *þjóinn* – sluga.

7 Tu pojem verjetno označuje prebivalce kneževin Kijevske države, ki so pripadali elitnemu sloju družbe.

8 Bojar je pripadnik zemljiške posestniške elite v Kijevski državi, v kasnejši Moskovski kneževini in v Ruskem carstvu do reform Petra Velikega.

9 Položaj v knežji upravi; opravljal je razne pravosodne funkcije (med drugim na primer nadzoroval sodne preizkuse z razbeljenim železom).

10 Beseda (*изгой*) je v Kijevski državi na splošno označevala nekoga, ki je zapustil svoj družbeni razred, recimo osvobojenega sužnja, obubožanega trgovca, ali drugače »iz-občene« ljudi.

11 Sloven (*словѣнинъ*) je bil pripadnik slovanskega plemena na severu Kijevske države s središčem v Novgorodu.

3. **O uboju.** Če kdo nasilno ubije enega knežjih mož, krivca pa ne skušajo najti, naj skupnost, na območju katere leži ubiti, izplača odkupnino¹² v višini 80 griven. Če pa je ubiti navaden svobodnjak, naj bo 40 griven.
4. Če odkupnino plačuje skupnost,¹³ naj jo odplača v tolikšnem času, kot zmore, saj plačuje brez zločinca.
5. Če je zločinec iz njihove skupnosti, naj občani pomagajo zločincu [odplačati krvno odkupnino], saj jim je tudi on prej pomagal plačevati. Če pa plačujejo krvno odkupnino brez zločinca, naj vsi skupaj izplačajo 40 griven, za zločin pa naj plača zločinec sam; tudi svoj delež skupnega plačila 40 griven naj plača.
6. Če pa je kdo koga ubil v javnem prepiru ali na pirovanju, naj za to plača skupaj z vso skupnostjo, saj ji tudi sam pomaga plačevati.
7. **Če kdo ubija brez razloga.** Če je kdo ubijal brez vsakršnega prepira, naj ljudje ne plačujejo za morilca, temveč naj ga skupaj z ženo in otroki predajo v izgnanstvo, njegovo premoženje pa naj bo zaseženo.
8. Če kdo ni pomagal plačevati krvne odkupnine, naj mu ljudje ne pomagajo, temveč naj jo sam odplača.
9. **Tole so določbe glede krvnih odkupnin, kakor jih je postavil Jaroslav:** pobiralec odkupnin naj vzame 7 veder sladu na teden, ob tem pa še bodisi ovna, bodisi pol goveda, bodisi dve nogati.¹⁴ V sredo naj vzame kuno¹⁵ ali sir, v petek pa prav toliko. Na dan naj vzame dve kokoši, na teden pa 7 hlebov kruha ter 7 mer prosa, 7 mer graha ter 7 meric soli – vse to gre pobiralcu odkupnin in njegovemu spremljevalcu.¹⁶ Prav tako naj preskrbijo štiri konje; za vsakega izmed njih naj odmerijo oves: pobiralcu odkupnin 8 griven in 10 kun plačila, spremljevalcu pa 12 vekš¹⁷ pa tudi grivno ob prihodu.

12 Denarna odkupnina (*виря оз. выравная*) je bila eden ključnih konceptov prava Kijevske države.

13 Odkupnina, ki jo za posameznika plačuje celotna skupnost pod določenimi pogoji, je v izvirniku označena kot *divja* odkupnina (*дикая виря*).

14 Denarna enota (*ногата*), vredna približno 1 ½ kune.

15 Denarna enota (*куна*), vredna približno 1/25 grivne.

16 Spremljevalec (*отрокъ*) je bil v Kijevski državi mlajši in manj pomemben član knežjega oboroženega spremstva, t. i. *družine*; opravljali so razna pomožna fizična in administrativna dela.

17 Najmanjša denarna enota (*вѣкъша*) Kijevske države, praviloma vredna □ kune (dobesedno *veverica*).

10. **O krvnih odkupninah.** Če odkupnina znaša 80 griven, naj gre pobiralcu odkupnin 16 griven, 10 kun in 12 vekš, pred tem pa grivna ob prihodu, za ubitega pa 3 grivne.
11. **O mlajših knežjih spremljevalcih.** Za mlajšega knežjega spremljevalca, za konjušnika ali za kuharja – 40 griven.
12. Za nadzornika knežjih posesti ali za nadzornika konjušnice – 80 griven.
13. Za nadzornika knežjih polj ali zanj, ki nadzira or, 12 griven.
14. Za rjadoviča¹⁸ 5 griven. Prav toliko za rjadoviča kakšnega bojarja.
15. **O rokodelcu in rokodelki.** Za rokodelca ali rokodelko 12 griven.
16. Za smerda¹⁹ ali sužnja²⁰ 5 griven, za sužnjo pa 6 griven.
17. Za skrbnika 12 griven, prav toliko za doviljo, četudi sta suženj ali sužnja.
18. **O nedokazani obtožbi uboja.** Če bo kdo brez dokazov obtožen uboja, naj privedejo sedem prič, da ovržejo tožbo; če pa je obtoženi Varjag ali kak drug tujec, naj bosta privedeni dve priči.
19. Za posmrtno ostanke ali za mrtveca, čigar imena ne vedo in je neznan, naj se krvna odkupnina ne plačuje.
20. **Če kdo ovrže obtožbo uboja.** Če kdo ovrže obtožbo uboja, naj odšteje spremljevalcu [pobiralca odkupnin] eno grivno kun, da očisti svoje ime; kdor pa ga je obtožil brez dokaza, naj odšteje drugo grivno; plačilo za pomoč pri očiščenju od obtožbe uboja znaša 9 kun.
21. Če iščejo pričo, ampak je ne najdejo, tožnik pa [obtoženca] obtožuje uboja, naj ju podvržejo preizkusu z razbeljenim železom.
22. Tako naj bo pri vseh sodnih primerih, pri krajah in klevetah, če ne bodo obstajali trdni dokazi, vrednost sodbe pa bo višja od pol grivne zlata; tedaj morajo obtoženega privedi k preizkusu z razbeljenim železom. Če

18 Rjadovič (*рядовичь*) je bil kmetovalec, ki je po dogovoru s posestnikom za delež pridelka obdeloval njegovo zemljo. Prim. *zakup*.

19 Smerd (*смердь*) je bil običajno osebno svoboden kmetovalec; prim. *zakup in rjadovič*.

20 Tu *holop* (*холопъ*). Za nesvobodne posameznike v *Pravdi* najdemo tri različna poimenovanja: 1. *холопы* – v besedilu izraz označuje izključno nesvobodne moške; 2. *челядь* (edninski sam. ž. sp., označujoč skupino) – prvotno je ta izraz označeval zaslužnjene vojne ujetnike, ki so se kasneje zlili v preostalo nesvobodno prebivalstvo; in 3. *робы* – v *Pravdi* je izraz rabljen izključno za nesvobodne ženske.

je primer vreden manj, [mora obtoženi prestati] preizkus z vodo. Če je vreden dve grivni ali manj, naj obtoženi poda prisego, za katero jamči s svojim premoženjem.

23. **Če kdo napade koga z mečem.** Če kdo koga udari z oplaščenim mečem ali z ročajem meča, naj plača 12 griven za svoj prestopok.
24. Če pa izvleče meč iz nožnice, toda ne udari – grivna kun.
25. Če kdo koga udari s kijem, čašo, pivskim rogom ali s hrptom rezila – 12 griven.
26. Če kdo utрпи udarec, pa se ne more udržati in vrne udarec z mečem, na njem ni krivde.
27. Če kdo komu rani roko, tako da roka odpade ali se posuši, ali pa nogo, ali pa pohabi oko ali nos, naj plača polovico krvne odkupnine – 20 griven, žrtvi pohabljenja pa 10 griven.
28. Če odseka kateri koli prst, naj plača knezu kazen 3 griven, oškodovancu pa grivno kun.
29. **Če pride [pred sodnika] okrvavljen človek.** Če kdo pride na [knežji] dvor okrvavljen ali pretepen z modricami, mu ni treba iskati prič, temveč naj [krivec] knezu izplača 3 grivne. Če sledi nasilja ni, naj privede priče, da potrdijo njegovo pričevanje [o napadu] do besede natančno. Kdor je začel pretep, naj plača 60 kun; če pride okrvavljeni, ki je po pričevanju prič sam začel [pretep], naj plača, četudi so ga pretepli.
30. Če kdo koga udari z mečem, a ga ne rani smrtno, naj plača 3 grivne, [oškodovancu] pa grivno za zdravljenje ran. Če rani smrtno, naj plača krvno odkupnino.
31. Če kdo nasilno povleče koga k sebi ali ga pahne odse, če ga udari v obraz ali če ga udari s šibo in če sta privedeni dve priči, [naj krivec plača] knezu 3 grivne. Če bo [krivec] Varjag ali Kulfing,²¹ naj prav tako privedejo dve priči in naj prisežeta pred sodnikom.
32. O sužnjih.²² Če suženj zbeži, naj to razglasijo na trgu; če ni vrnjen v 3 dneh, na tretji dan pa izvedo, kje se skriva, naj [gospodar] vzame svojega sužnja nazaj, [ta, pri komer se je suženj skrival] pa naj plača knezu 3 grivne.

21 Kulfing (колбягъ) – poimenovanje za eno od skupin tujega prebivalstva, nejasno.

22 Ту челядь. Gl. op. k paragrafu 16.

33. Če kdo jezdi na tujem konju brez dovoljenja – 3 grivne.
34. Če kdo izgubi konja, orožje ali oblačilo in o tem razglasi na trgu, kasneje pa prepozna [izgubljeno lastnino] v svojem mestu, naj osebno prevzame svojo lastnino, [tat] pa naj mu v povračilo škode plača 3 grivne.
35. Če kdo prepozna svojo ukradeno ali izgubljeno lastnino – konja, oblačilo ali živino –, naj ne reče tistemu [pri komer je lastnina najdena]: »Tole je moje«, temveč naj se soočita, kjer naj bi si [obtoženi kraje] prisvojil pogrešano lastnino; tam naj se zberejo [vsi udeleženci preiskave] in naj določijo, kdo je kriv, in nanj naj pade obtožba kraje. Tožnik naj vzame svojo lastnino [ki jo trenutno poseduje obtoženi kraje], kar je izgubil skupaj s tem, pa naj mu krivec odplača. Če gre za krajo konj, naj ga predajo knezu, da ga izžene, če pa je bil izropan prostor, kjer je [oškodovani] hranil svoje premoženje, naj plača 3 grivne.
36. **O soočenju.**²³ Če soočenje poteka [le] v enem mestu, naj bo tožnik prisoten do konca soočenja. Če vodi soočenje skozi več okrajev, naj gre tožnik do tretjega soočenja. Obtoženi na tretjem soočenju²⁴ naj plača za [ukradeni] predmet z denarjem, predmet pa naj potem prenesejo na naslednja soočenja. Tožnik naj čaka na preostanek [odtujene lastnine]; ko pa bo naposled najden poslednji [člen soočenj – izvorni tat], naj on plača za vse, tudi kazen knezu.
37. **O tatvini.** Če je kdo na trgu kupil kaj ukradenega – konja, oblačilo ali živino –, naj privede za priči dva svobodnjaka ali pa pobiralca tržnih dajatev. Če pa ne ve, od koga je kupil, naj priči podata sodno prisego v njegovo korist, tožnik pa naj vzame svojo ukradeno lastnino. Izgubo dodatne lastnine [izginule skupaj s prepoznano in najdeno lastnino] lahko [tožnik] le obžaluje, kupec pa lahko le obžaluje izgubo denarja [s katerim je plačal za ukradeno lastnino], saj ne ve, od koga jo je kupil. Če kasneje ugotovi, kdo mu je prodal [ukradeno lastnino], naj vzame svoj denar nazaj; [prodajalec] naj plača za vso škodo ter izplača knezu kazen.
38. **Če kdo prepozna svojega sužnja.** Če kdo prepozna svojega ukradenega sužnja in ga vzame nazaj, mora voditi preiskavo do tretjega soočenja in

23 Sodno soočenje oz. *svod* (сводъ) je bil pravdni postopek pri iskanju ukradene lastnine; na mestu vsake preprodaje se tožniki ali njihovi pravni zastopniki soočijo z obtoženimi, ki so kdaj imeli v posesti iskani ukradeni predmet.

24 Tj. kdor je imel ukradeni predmet v lasti, preden je lastništvo prešlo na obtoženo stranko na drugem soočenju.

vzeti od tretjega obtoženca sužnja v zameno za svojega [prepoznanega]. Soočenja naj se nadaljujejo do poslednjega člana, saj [suženj] ni žival in ne more reči: »Ne vem, kdo me je prodal«, temveč naj gredo – v skladu s pričevanjem sužnja – do konca. Ko bo prepoznan izvorni tat, naj se gospodarju zopet vrne ukradeni suženj, obtoženec s tretjega soočenja pa naj dobi nazaj svojega. Za nastalo škodo naj plača tat, prav tako pa 12 griven knezu za kraj o sužnja.

39. **Še o soočenju.** Soočenja naj se ne nadaljujejo iz mesta [kjer živi tožnik] v tuji okraj, temveč naj obtoženi prav tako privede priči ali pobiralca dajatev, pred katerim je bila opravljena prodaja, tožnik pa naj vzame nazaj svojo [prepoznano] lastnino; izgubo preostale lastnine lahko le obžaluje. Kdor je kupil ukradeno lastnino, pa lahko obžaluje izgubo svojega denarja.
40. **O kraji.** Če kdo koga ubije v prostoru, kjer slednji hrani svoje premoženje [med kraj o ali vlomom], ali med kakršno koli kraj o, ga lahko ubijejo kot psa. Če ga pridržijo do sončnega vzhoda, naj ga privedejo na knežji dvor. Če pa ga ubijejo po tem, ko so ga ljudje že videli zvezanega, naj zanj plačajo 12 griven.
41. Če kdo krade živino iz hleva ali [če krade iz] shrambe, naj, če je [kradel] sam, plača 3 grivne in 30 kun. Če jih je [kradlo] več, naj vsi plačajo po 3 grivne in 30 kun.
42. **Še o kraji.** Če kdo krade živino na prostem: ovce, koze ali svinje – 60 kun; če je tatov več, vsi po 60 kun.
43. Če kdo krade žito z gumna ali iz kašče, naj vsi, ki so kradli, plačajo po 3 grivne in 30 kun.
44. Kdor je kaj izgubil, kasneje pa je bila izgubljena lastnina [najdena], naj vzame [izgubljeno lastnino] nazaj, na leto [vsako leto, ko je bila lastnina odtujena] pa mu pripada pol grivne.
45. Če lastnina ni najdena, gre pa za knežjega konja, naj [tat] plača 3 grivne, za druge [konje] pa 2 grivni.

Tole pa so pravila glede živine. Za kobilo 60 kun, za vola eno grivno, za kravo 40 kun, za triletno telico 30 kun, za enoletno telico pol grivne, za tele 5 kun, za svinjo 5 kun, za prašička eno nogato, za ovco 5 kun, za ovna eno nogato, za žrebca – če je neukročen – eno grivno kun, za

- žrebička 6 nogat, za kravje mleko²⁵ 6 nogat. To so pravila, namenjena smerdom, kadar morajo knezu plačati kazen [za krajo živine].
46. Če tatvino zagrešijo sužnji, [je za primer pristojno] knežje sodišče. Če tatvino zagrešijo sužnji – bodisi knežji, bodisi bojarški, bodisi samostanski –, naj jih knez ne kaznuje, temveč naj [njihov gospodar] plača tožniku dvakratno vsoto.
47. **Če kdo [od koga] zahteva [vračilo] denarja.** Če kdo od koga zahteva denar, ta pa se brani plačati, naj [dolžnik] plača, če [upnik] najde dve priči, ki podata sodno prisego. Če pa upnik denarja ne vrne mnogo let, naj za povrnitev škode plača 3 grivne.
48. Če da kak trgovec drugemu trgovcu denar za kupčijo v domačem [mestu] ali preprodajo v tujino, mu [/prejemniku] ni treba izkazati [prejema] denarja pred pričami; prič ne potrebuje, temveč naj pojde sam podat sodno prisego, če se [prejemnik] brani odplačila.
49. **O hrambi dobrin.** Če kdo komu kaj odda v hrambo, priča ni potrebna. Če pa [ta, ki odda dobrine v hrambo] zahteva več [kot je oddal], naj gre tisti, pri komer so bile dobrine skladiščene, na sodno prisego [in priseže tako]: »V hrambo si mi oddal natanko toliko.« Hranitelj je namreč dobrotnik slednjega, saj je hranil njegove dobrine.
50. **O obrestih.** Če kdo posoja bodisi denar z obrestmi, bodisi méd z zahtevo po povečanem vračilu, bodisi žito za povečano vračilo, naj najde dve priči; kakor sta se dogovorila [z upnikom], takšno povračilo naj prejme.
51. **O mesečnih obrestih.** [Upnik] naj prejema mesečne obresti, če sta se [z dolžnikom dogovorila] za majhno [kratkoročno posojilo]; če denar ne bo odplačan do tega leta [ko posojilo poteče], naj dobi [upnik] svoj denar nazaj s tretjino,²⁶ mesečnim obrestim pa naj se odpove.
52. Če prič ni, [dolg] pa znaša 3 grivne kun, naj [upnik] poda sodno prisego za svoj denar. Če je dolg višji, naj mu rečejo tako: »Sam si kriv, da si posojal brez prič.«

25 Verjetno je tu mišljeno dejanje večkratne molže tuje krave; za enkratno molžo bi bila kazen 6 nogat previsoka, za krajo krave mlekarice pa prenizka.

26 S tretjino (*съ третью*), torej s tretjinskimi obrestmi.

53. **Statut Vladimirja Vsevolodiča.**²⁷ Naslednje pa je po smrti Svjatopolka določil Vladimir Vsevolodič, ko je sklical svoje spremstvo v Berestovu: Ratiborja, kijevskega tisočnika²⁸; Prokopija, belgorodskega tisočnika; Stanislava, perejaslavskega tisočnika; Nažirja, Miroslava ter Ivanka Čudinoviča, izmed Olegovih mož. Določili so tretjinske obresti v primeru, da upnik pobira obresti trikrat; če pa kdo pobira obresti dvakrat, naj vzame glavnico. Če pobira obresti trikrat, naj glavnice ne vzame.

Če kdo pobira po 10 kun na grivno na leto, to ni prepovedano.

54. **Če kak trgovec doživi brodolom.** Če kak trgovec, ki potuje s tujim denarjem, doživi brodolom ali pa mu je [denar] bodisi nasilno odvzet bodisi uničen v požaru, naj mu ne storijo sile niti naj ga ne prodajo [v suženjstvo]. Če nato začne odplačevati [nastali dolg] v letnih obrokih, naj le plačuje tako, saj je bila ta nezgoda od Boga; na njem samem ni krivde. Če pa [denar] izgubi v pijanosti, ga zakocka ali po lastni neumnosti poškoduje tuje dobrine, naj bo tako, kakor bo hotel lastnik dobrin: lahko počaka [da mu dolžnik odplača dolg], lahko pa ga proda [v suženjstvo] – naj se odloči po svoji volji.
55. **O dolgu.** Če je kdo dolžan mnogim, iz drugega mesta pa pripotuje trgovec ali tujec in tega ne ve ter mu zaupa svoje dobrine [v hrambo] in [dolžnik] nato ne vrača denarja, poprejšnji upniki pa ugovarjajo in mu denarja ne posojajo več, naj ga odvedejo na trg ter ga prodajo [v suženjstvo] skupaj z njegovim premoženjem. Najprej naj gre [zbrani] denar tujim trgovcem, kar ostane, pa naj si razdelijo domači. Če [dolg] vključuje denar kneza, naj ga poravnajo prednostno, kar ostane, pa naj se razdeli. Če je kdo [od dolžnika] že prejel več obrokov obresti, naj ne prejme svojega [deleža dolga].
56. **Če pobegne zakup.**²⁹ Če zakup pobegne od gospodarja, postane navaden [suženj]. Če gre iskat denar [za odkup] in ne odide na skrivaj ali pa če zbeži h knezu ali k sodnikom, da bi se pritožil nad svojim gospodarjem, naj ga za to ne zaslužnjijo, temveč naj mu dajo [dostop do] pravice.

27 Kijevski knez Vladimir Vsevolodič, imenovan Monomah, vnuk Jaroslava Modrega, je leta 1113 v kraju Berestovo pri Kijevu sklical posvet, na katerem je znatno zaostрил zakonodajo v zvezi z oderuštvo; določila iz časa vladavine njegovega predhodnika, kneza Svjatopolka Izjaslaviča, so se namreč izkazala za nezadostna pri omejevanju zlorab dolžnikov.

28 Poveljnik vojaške enote (*тысячский*).

29 Osebnostno svobodni kmetovalci, upravitelji lastnega gospodarstva, ki je od posestnika najemal denar, orodje idr. ter jih odplačeval med drugim s prisilnim delom na posestvu upnika.

57. **Še o zakupu.** Če ima gospodar zakupa orača in ta pogubi svojega³⁰ konja, mu [/gospodarju] ni treba plačati. Če mu je gospodar dal plug in brano ter od njega prejema delež pridelka, naj v primeru, da je [poljedelsko orodje] uničeno, plača zanj. Če pa gospodar pošlje zakupa delat njegova lastna dela in je med njegovo odsotnostjo uničena gospodarjeva lastnina, mu za to ni treba plačati.
58. **Še o zakupu.** Če je živina ukradena iz zaprtega hleva, zakupu ni treba plačati zanjo. Če pa pogubi žival na polju, je ne prižene na dvor, je ne zaščiti, kakor mu je velel gospodar, ali pa [jo pogubi] pri lastnem delu, mora zanj plačati.
59. Če gospodar povzroči škodo zakupu, če poškoduje njegov pridelek ali njegovo lastnino, mora vse povrniti, za škodo pa mu mora plačati 60 kun.
60. Če [gospodar] vzame [zakupu] preveč denarja, mu mora vrniti [prekomerni] znesek, za škodo pa mora knezu plačati 3 grivne.
61. Če gospodar proda zakupa v [popolno] suženjstvo, je dolžnik³¹ osvobojen vseh denarnih [dolgov], gospodar pa mora knezu plačati 12 griven.
62. Če gospodar pretepe zakupa z razlogom, na njem ni krivde; če pretepa brez smisla, pijan in brez zakupove krivde, mora plačati [kazen knezu] – kakor za svobodnjaka, tako tudi za zakupa.
63. **O sužnju.** Če [navaden] suženj komu ukrade konja, naj [gospodar] zanj plača 2 grivni.
64. **O zakupu.** Če zakup komu kaj ukrade, zanj odgovarja gospodar. Če [zakupa po kraji] odkrijejo, mora gospodar najprej plačati za konja ali kaj drugega, kar je [zakup] ukradel, zakup pa postane navaden suženj. Če pa gospodar noče plačati in ga proda, naj [z denarjem od prodaje sužnja] najprej plača za konja, za vola ali za dobrine, ki jih je [zakup] ukradel, preostanek pa obdrži zase.

30 V *Arheografskem rokopisu II.* namesto branja »svojega konja« (своискы конь) zasledimo branje *bojnega konja* (воискии конь), kar bi spremenilo smisel paragrafa in pomenilo, da zakup ne odgovarja za izgubo gospodarjevega konja. Smisel tega branja je nejasen, saj je odsotnost kazenske odgovornosti polsvobodnega delavca za nadvse dragoceno dobrino, kakršna bi bil bojni konj gospodarja, malo verjetna. Tudi pri prevodu uporabljeno branje *svojega konja* je pomanjkljivo, saj paragraf v tem primeru določa, naj *gospodar* ne plača za izgubljenega *zakupovega* konja, česar zakoniku bržkone ne bi bilo treba posebej poudariti.

31 Termin (*наимуть*) označuje ekonomski odnos med zakupom in gospodarjem: zakup gospodarju dolguje delež vrednosti svojega pridelka vključno z obrestmi.

65. **Tole pa, če suženj koga udari.** Če suženj udari svobodnjaka in zbeži v svoje bivališče, gospodar pa ga ne preda, naj gospodar zanj plača 12 griven. Če udarjeni kasneje najde [sužnja], ki ga je udaril, Jaroslav določa, naj bo ubit. Njegovi [/Jaroslavovi] otroci pa so po očetovi smrti uvedli denarne odkupnine; lahko ga bodisi razvežejo in pretepejo bodisi vzamejo grivno kun za razžalitev.
66. **O pričevanju.** Sužnji naj ne služijo za priče; če [med možnimi pričami] ni nobenega svobodnjaka, naj [dolžnost priče] po potrebi prevzame bojarjev nadzornik del; drugi sužnji naj ne pričajo.
V manj pomembnih primerih lahko po potrebi priča zakup.
67. **O bradi.** Če kdo komu poškoduje brado, [na žrtvi] pusti sledi in ta najde priče, naj knezu plača 12 griven. Če prič ni in obtožba ni dokazana, kazni ni.
68. **O zobu.** Če kdo komu izbije zob in je v ustih [žrtve] vidna kri, očitvidci pa pričajo, naj plača knezu 12 griven, za zob pa eno grivno.
69. Če kdo ukrade bobra – 12 griven.
70. Če bo kje [opažena] razrita zemlja ali sled lovilne priprave ali pa mreža, naj člani skupnosti med seboj poiščejo tatu ali pa [skupaj] plačajo kazen knezu.
71. **Če kdo uniči znamenje lastništva na panju.** Če kdo uniči znamenje lastništva na panju – 12 griven.
72. Če kdo poseka mejno znamenje med panji ali zaorje čez orno mejo ali pregradi mejo med zemljišči, naj plača knezu 12 griven.
73. Če kdo spodseka hrast z znamenjem lastništva ali mejni hrast, naj plača knezu 12 griven.
74. **Tole pa so pridatki.** Tole so pridatki h [kazni, ki se plača knezu v višini] 12 griven: spremljevalcu [pobiralca odkupnin] – 2 grivni in 20 kun. [Pobiralec odkupnin] sam naj jezdi na lastnem konju;³² za oba [konja] naj dajo ovsu, [za pobiralca in spremljevalca] pa mesa – ovna ali pol goveda in preostalih okrepcil, kolikor bosta pojedla. Pisec naj prejme 10 kun, za pot 5 kun, za kožo³³ pa dve nogati.

32 Pobiralec odkupnin in njegov spremljevalec naj torej jezditu vsak na svojem konju.

33 Morda gre za pristojbino za prenos plačanega denarja (v usnjeni mošnji) ali pa za porabo pisarjevega pergamenta.

75. **Tole pa o drevesnem panju.** Če kdo spodseka drevesni panj, naj plača knezu 3 grivne, za drevo pa pol grivne.
76. Če kdo ukrade roj čebel, naj plača knezu 3 grivne; za med pa, če čebele še ne prezimujejo, 10 kun, če pa prezimujejo, 5 kun.³⁴
77. Če tatu ne najdejo, naj dalje iščejo po njegovi sledi; če sled vodi k vasi ali trgovski postojanki in [prebivalci vasi ali upravitelji postojanke] ne odvrnejo sledi od sebe [/ne pokažejo, da je ubežnik zapustil vas ali postojanko], ne pomagajo pri iskanju ali se zoperstavijo s silo, naj poplačajo ukradeno lastnino in plačajo kaznen knezu. Dalje naj iščejo po sledi z drugimi ljudmi in pričami. Če izgubijo sled na široki trgovski cesti, kjer ne bo v bližini nobene vasi ne ljudi, naj ne bo niti plačana kaznen knezu niti [povrnjena škoda] tatvine.
78. **O smerdu.** Če smerd muči smerda brez knežjega povelja – 3 grivne knezu, za muke pa grivna kun [mučenemu]. Če kdo muči nadzornika knežjih posesti, naj plača knezu 12 griven, za muke pa eno grivno [mučenemu].
79. Če kdo ukrade čoln, naj plača knezu 60 kun, čoln pa naj vrne, kakršen je; za pomorski čoln 3 grivne, za čoln z visokimi boki 2 grivni, za deblak 20 kun, za strug³⁵ pa eno grivno.
80. **O mrežah za ptičji lov.** Če kdo prereže vrvico na mreži za ptičji lov, naj plača knezu 3 grivne, lastniku mreže pa grivno kun.
81. Če kdo iz čigave mreže za ptičji lov ukrade jastreba ali sokola, naj plača knezu 3 grivne, gospodarju pa grivno; za goloba 9 kun, za jrebico [?] 9 kun, za raco 30 kun, za gos 30 kun, za laboda 30 kun, za žerjava 30 kun.
82. Za seno in za drva 9 kun; za vsak voz, ki bo ukraden, pa naj lastnik dobi 2 nogati.
83. **O gumnu.** Če kdo zažge gumno, naj bo izgnan, njegovo bivališče [z vso lastnino] pa naj bo zaseženo; najprej naj plača za uničeno [lastnino], preostalo premoženje pa naj mu zaseže knez. Takšna kaznen velja tudi, če kdo komu zažge kmetijsko poslopje.

34 Smisel tega paragrafa je bržkone naslednji: tat panja naj knezu plača 5 griven; če so čebele že začele zimsko hibernacijo in v tekočem letu ne bodo več zbirale medu, naj bodisi knezu bodisi lastniku panja (nejasno) plača 5 kun, če pa bi čebele v tekočem letu še nabirale med in je lastnik tako dodatno oškodovan, naj plača 10 kun.

35 Rečni čoln s ploskim dnom (*чмпыгъ*).

84. Če kdo zlonamerno pokonča konja ali govedo, naj plača knezu 12 griven, lastniku pa [naj poplača] škodo.
85. Vsi ti primeri se presojujejo na podlagi pričevanja svobodnih ljudi; če je priča suženj, naj se ne pojavi pred sodiščem; če pa ga hoče tožnik uporabiti za pričo, naj [obtoženemu] reče tako: »Obtožujem te po pričevanju tega sužnja, toda obtožujem te jaz, ne suženj.« [Obtoženca] lahko nato izzove na preizkus z železom. Če bo [obtoženec] obsojen, naj [tožnik] vzame, kar mu pripada [po zakonu]; če pa ne bo obsojen, mu mora [tožnik] plačati eno grivno za prestane muke, saj so ga prijeli po pričevanju sužnja.
86. V primeru preizkusa z železom naj se [sodišču] plača 40 kun, mečenoscu 5 kun, mlademu spremljevalcu³⁶ pa pol grivne. Tole je torej seznam plačil v primeru preizkusa z železom [ki določa], kdo dobi [koliko] za kaj.
87. Če pa koga privedejo na preizkus z železom po pričevanju svobodnih ljudi ali zaradi suma [recimo zato], ker je ponoči hodil [blizu kraja zločina]; – če [obtoženi] zaradi katerega koli razloga ne utрпи opeklin, naj mu ne plačajo za muke; kdor ga je izzval, naj plača le za preizkus z železom.
88. **O ženski.** Če kdo ubije žensko, naj mu sodijo v skladu z istimi zakoni kot pri uboju moškega. Če je obtoženi kriv, naj plača polovico krvne odkupnine – 20 griven.
89. Za uboj sužnja ali sužnje se krvna odkupnina ne plačuje. Če pa bo [kdo izmed teh] ubit po nedolžnem, naj za sužnja ali sužnjo plačajo nadomestilo [lastniku], knezu pa 12 griven.
90. **Če umre smerd.** Če smerd umre [brez dediča], naj po njem deduje knez; če so pri njegovi hiši hčere, naj jim predajo del [dediščine]; če pa so poročene, naj ne dobijo deleža.
91. **O dediščini bojarjev in knežjih spremljevalcev.**³⁷ Če umre bojar ali knežji spremljevalec, po njem [v nobenem primeru] ne deduje knez: če nima sinov, naj dedujejo hčere.
92. Če kdo na smrtni postelji razdeli svojo posest med sinove, naj se zgodi tako [kot želi umirajoči]; če pa umre, ne da bi podal svojo voljo glede

36 Mlajši član knežjega spremstva, ki opravlja sodno-administrativna dela (*демский*).

37 Član oboroženega knežjega spremstva (t. i. *družine*), vojščak.

- dediščine, naj [premoženje] razdelijo med vse otroke, [pokojniku] samemu pa naj odmerijo delež v spomin na njegovo dušo.
93. Če žena ovdovi, naj ji odmerijo delež; če pa ji je [za živega] mož podelil del premoženja, katerega gospodarica je, ji delež [dediščine] ne pripada.
94. Če ima [mož] otroke iz prvega zakona, naj ti prejmejo delež, ki gre njihovi materi; tudi če je mož [ta delež] zapustil drugi ženi, naj prejmejo delež svoje matere.
95. Če je pri hiši sestra, naj ne deduje [od očeta], bratje pa naj ji priskrbijo za doto, kolikor zmorejo.
96. **In to o postavljanju mestnega obzidja.** Kdor gradi obzidje, naj vzame eno kuno, ob koncu del pa še eno nogato. Za jedačo, pijačo, za meso in za ribe – 7 kun na teden, 7 hlebcev, 7 meric prosa ter 7 meric ovsna na 4 konje. Toliko naj dobiva, dokler ne dokonča obzidja; sladu pa naj mu dajo 10 meric [za celotno obdobje gradnje].
97. **O gradbenikih mostov.** To je [plačilo] za graditelja mostu. Ko sezi da most, naj vzame po eno nogato za vsakih 10 laktov [mostu]; če bo popravljal star most, naj vzame za vsak popravljeni svod po eno kuno. Gradbenik in mladi spremljevalec naj jašeta vsak na svojem konju; [prejema naj] 4 merice ovsna na teden, hrane pa, kolikor hoče.
98. **In to o dediščini.** Če je imel kdo otroke s sužnjo, naj ne dedujejo, toda skupaj z materjo naj prejmejo svobodo.
99. Če bodo pri hiši majhni otroci in ne bodo mogli poskrbeti sami zase, njihova mati pa se bo [spet] omožila, naj jih skupaj s posestvom in premoženjem vzame v oskrbo njihov najbližji sorodnik, dokler ne zmorejo [poskrbeti zase]. Premoženje naj predajo pred pričami; [skrbnik] naj obdrži dobiček, ki ga pridela s tem premoženjem, bodisi s posojanjem na obresti bodisi s trgovanjem, osnovo pa naj vrne [otrokom]. Dobitek mu pripada, ker jih je hranil in skrbel zanje. Tudi če bo [v času skrbništva] nastal naraščaj od sužnje ali živine, naj ga obdrži v celoti. Če pa kaj zapravi, naj za vse plača otrokom [do vrednosti premoženja, ki ga je prejel v skrb]. Če očim prejme otroke skupaj z dediščino, naj bo prav tako [kot je opisano zgoraj].
100. Očetovo posestvo naj se ne deli, v celoti naj gre mlajšemu sinu.

101. **O ženi, ki hoče ostati vdova.** Če se žena odloči ostati vdova, toda zapravi premoženje in se [vseeno spet] omoži, mora otrokom vse povrniti.
102. Če otroci nočejo [živeti] na posestvu z njo [/materjo], ona pa hoče ostati, naj ugodijo njeni volji, želje otrok pa naj ne [upoštevajo]. Naj živi od tega, kar ji je dal mož [zaživa]; če pa je dobila svoj delež [dediščine], naj živi od tega.
103. Otroci nimajo pravice do materinega deleža [dediščine], toda komur mati zapusti [imetje], naj ga vzame; če zapusti vsem, naj si razdelijo med seboj; če umre brez besede [o dediščini], naj njeno imetje prevzame tisti, na čigar posestvu je živela in kdor jo je hranil.
104. Če bo imela otroke z dvema možema, naj prvi dedujejo po svojem očetu, drugi pa po svojem.
105. Če očim zapravi del dediščine očeta svojih pastorkov in umre, naj [zapravljeni del dediščine] povrne [pol]brat [pastorkov]; ljudje naj pričajo, koliko je njegov oče zapravil, ko je očimoval. Kar pa je [podedoval] od svojega očeta, naj obdrži.
106. Mati naj zapusti svoje [premoženje] tistemu sinu, ki je dober, najsi bo od prvega moža ali drugega. Če bodo vsi sinovi slabi do nje, lahko zapusti [premoženje] tudi hčeri, ki jo preživlja.
107. **To pa so sodne pristojbine.** To pa so sodne pristojbine: za krvno odkupnino 9 kun, spremljevalcu [pobiralca odkupnin] pa 9 vekš; za [primer] glede čebelarških posesti 30 kun; za vse druge primere, pri katerih sodelujejo [sodni uradniki], 4 kune, spremljevalcu [sodnega uradnika] pa 6 vekš.
108. **O dedovanju.** Če se bratje pred knezom tožijo glede dediščine, naj mladi spremljevalec, ki jo bo razdelil mednje, prejme grivno kun.
109. **Pristojbine pri sodni prisegi.** Tole pa so pristojbine pri sodni prisegi: za [primer, ki vključuje] uboj, 30 kun; za primer glede čebelarških posesti, 30 kun brez treh kun [/27 kun]; prav toliko za primer glede ornih [/poljedelskih] posesti. Za primer glede svobode pa 9 kun.
110. **O suženjstvu.** Popolno suženjstvo³⁸ ima tri oblike: [prvič:] če kdo kupi [sužnja] za največ pol grivne, naj najde priče in izplača eno nogato [prodajalcu] vpricho sužnja. Druga oblika suženjstva: če kdo brez dogovora [z gospodarjem] vzame za ženo sužnjo; [sicer] naj bo, kakor sta se

38 Ту холопство. Gl. op. k paragrafu 16.

dogovorila. Tole pa je tretja oblika suženjstva: služiti kot nadzornik brez dogovora ali privezati nase ključ brez dogovora;³⁹ če dogovor obstaja, naj bo, kakor veleva dogovor.

111. Zaradi danega⁴⁰ [človek] ne postane suženj, niti zavoljo kruha [ki ga od koga prejema v zameno za kaj], niti zaradi pridatkov; pač pa naj, kdor ne odplača [ali oddela] prejetih dobrin v določenem času, te odplača. Če odide [ko oddela ali odplača dolg], nima več obveznosti [do upnika].
112. Če suženj zbeži in gospodar obvesti [skupnost o pobegu], pa [odkrijejo koga], ki je slišal, spoznal ali zvedel, da je [pobegli] suženj, ampak mu je vseeno dal kruha ali mu pokazal pot, naj ta plača 5 griven, za sužnjo pa 6 griven.
113. Če kdo prime tujega sužnja in o tem obvesti njegovega gospodarja, naj za prijetje prejme eno grivno. Če ta [kdor je prijel sužnja] ne pazi nanj [tako da suženj zbeži], naj plača 4 grivne, peto pa za prijetje; če pa gre za sužnjo, naj [plača] 5 griven, šesta pa naj se mu odšteje za prijetje.
114. Če kdo sam najde svojega sužnja v kakem [tujem] mestu, poveljnik tega mesta pa [za tega sužnja] ne ve, naj mu poveljnik dá enega svojih mladih spremljevalcev [za pomoč]; sužnja naj zvežejo, spremljevalcu pa naj dajo pristojbino za zvezanje v višini 10 kun; nagrade za najdbo sužnja pa naj ne bo. Če pa gospodar opusti lov za sužnjem, naj bo to njemu samemu v izgubo; za to naj nihče ne plača, nagrade za prijem pa naj prav tako ne bo.
115. Če kdo skriva tujega sužnja, ne da bi vedel [da je suženj], ali pa mu sporoči kako novico, ali pa ga ima pri sebi, nato pa [suženj] odide od njega, naj [gostitelj] poda sodno prisego [ter zatrdi], da ni vedel, da je [njegov gost] suženj; plačati mu ni treba ničesar.
116. Če suženj kje z lažjo pridobi denar od nekoga, ki ne ve [da gre za sužnja], naj gospodar sužnja bodisi odkupi bodisi se mu odpove; če pa je, kdor je [sužnju dal denar], vedel [da gre za sužnja], naj on izgubi denar.
117. Če kdo dopusti svojemu sužnju, da se ukvarja s trgovanjem, [suženj] pa pade v dolg, naj gospodar odkupi sužnjeve dolg in naj se mu ne odpove.

---

39 Privezovanje ključa je bil obred, pri katerem je človek postal *nadzornik del* (gl. op. k paragrafu 1) v določenem gospodarstvu (prvi paragraf omenja knežje in bojarske *nadzornike*); če pred obredom ni sklenil posebnega dogovora z gospodarjem, je postal suženj, a osebna nesvoboda je prinašala tudi nekatere dodatne koristi.

40 V kontekstu Kijevske države 11.–12. stol. termin (*daua*) označuje nekaj, kar upnik oz. gospodar preda dolžniku pod določenimi pogoji.

118. Če kdo kupi tujega sužnja, ne da bi vedel [da suženj pripada nekomu drugemu], naj prvi gospodar vzame sužnja, kupec pa naj dobi denar [za sužnja] ter priseže, da je [sužnja] kupil ponevedoma; če ga je kupil vede, nima pravice do [vračila] denarja.
119. Če suženj zbeži in se polasti kakih dobrin, naj gospodar poravna dolg; gospodarju pripadejo tudi te dobrine, sužnja pa naj prav tako obdrži.
120. Če kdo zbeži [od gospodarja] in od sosedov ukrade kakršne koli dobrine, mora gospodar plačati za vse, kar je ukradel.
121. Če suženj koga okrade, naj njegov gospodar [okradenemu] bodisi izplača škodo bodisi mu preda [svojega sužnja] skupaj z njegovimi pajdaši [če so ti prav tako sužnji istega gospodarja]. Ženi in otrokom [sužnja, ki je kradel] ni treba odgovarjati za krajo; če pa so mu pomagali krasti in skrivati [ukradene dobrine], naj jih gospodar bodisi vse skupaj preda bodisi jih ponovno odkupi. Če so [skupaj s sužnjem] kradli ali skrivali ukradene dobrine svobodnjaki, naj plačajo kazen knezu.